

*О. В. Ричко,
аспірант кафедри політичної аналітики і прогнозування,
НАДУ при Президентові України, м. Київ*

ГУМАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*О. Rychko,
graduate student of Political Analysis and Forecasting NAPA the President of Ukraine, Kyiv*

HUMANIZATION GOVERNMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття "гуманізм", "гуманізація державного управління", запропоновано авторське бачення даного явища, а також проаналізовано особливості гуманізації державного управління в Україні.

The article reviews the main approaches to the definition of "humanity", "humanization of Public Administration" The author vision of the phenomenon, as well as the peculiarities of the humanization of state governance in Ukraine.

*Ключові слова: гуманізм, гуманізація, державне управління, держава, влада, суспільство.
Key words: humanity, humanism, public administration, government, government and society.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом все більшу увагу науковців, політичних діячів, державних службовців привертає питання удосконалення системи державного управління в контексті запровадження основних принципів гуманізму, переоцінки та підтвердження основоположних функцій держави у забезпеченні миру, безпеки і стабільності, законності й порядку, а також у створенні й підтримці сприятливих умов для розвитку особистої ініціативи та ініціативи приватного сектору економіки.

Трансформація поняття "гуманізм" у державному управлінні включає синтез конструкту соціальної держави з ідеєю гуманізму. По суті, це нове розуміння сутності соціального гуманізму, в основу якого покладена ідея соціальної творчості, гуманізації політичної системи і соціальних відносин і, перш за все, визнання рівності людської гідності всіх учасників суспільних відносин.

При цьому слід враховувати, що кожній соціальній парадигмі відповідає своя парадигма гуманізму. Процес гуманізації реалізується в них досить суперечливо. У спадкоємному ядрі кожної парадигми кумулятивно накопичуються абсолютні цінності гуманізму, у змінній частині парадигми залишаються релятивістські елементи [1, с. 63].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням гуманізму та його застосуванню у різних напрямках суспільної діяльності присвячено численні роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема можна відзначити роботи Х. Альберта, Д. Шафритца, Ф. Бородкіна, О. Кудрявцева, П. Брауна, С. Неффа, В. Покровського, В. Пугачова, О. Соловйова, І. Фролова.

Проблему гуманістичної складової державного управління досліджували В. Князев, Н. Нижник, М. Нилюк, М. Пірен, В. Ребало, В. Скуратівський, Г. Атаманчук, А. Бандурка, М. Білинська, Р. Войтович, В. Голубь, Н. Грицяк, В. Жукова, Ю. Кальниш, В. Литвин, В. Луговий, Н. Мельтюхова, О. Оболенський, Г. Одінцова, Я. Радиш, С. Серьогін, Г. Ситник, А. Сіцінський, В. Чмига та ін.

Окремі складові гуманізації державного управління висвітлювалися в працях В. Бакуменка, В. Бодрова, В. Вакуленка, В. Воротіна, С. Дубенко, Ю. Ковбасюка, М. Кравченко, О. Лебединської, Н. Липовської, І. Надольного, Т. Пахомової, О. Петроє, А. Рачинського, В. Рижих, І. Розпутенка, Є. Ромата, М. Рудакевич, П. Ситніка, С. Сьоміна, В. Трощинського, Г. Чміль, А. Шкляра.

Невирішені частини загальної проблеми. До сьогодні не в повному обсязі вивченими є основоположні функції держави, включаючи гуманізацію державного апарату шляхом реалізації таких завдань та цінностей, як забезпечення миру, безпеки і стабільності, законності та порядку, а також у створенні й підтримці сприятливих умов для розвитку особистої ініціативи та ініціативи приватного сектора для економічного зростання і розвитку людського потенціалу.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є розгляд специфіки гуманізації державного управління в Україні на сучасному етапі. Виходячи з цього, основними завданнями статті є: 1) розкрити поняття "гуманізм" та його історичні витоки; 2) здійснити аналіз особливостей визначення зазначеного терміну українськими та зарубіжними вченими, дослідити основні проблеми його вживання у вітчизняній науковій літературі; 3) проаналізувати шляхи гуманізації державного управління в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Складна диференціація суспільно-політичних процесів розвитку західноєвропейської цивілізації на рубежі XIX — XX ст. не могла вже обмежитися лише аксіологічними засобами легітимізації структури державного управління. У цей час інституціоналізується наука державного управління, яка значною мірою ґрунтувалася не на метафізичних конструкціях політичної теорії, а на практичних потребах державної політики та управління суспільним розвитком [2, с. 63]. Досить сильний вплив на свідомість керівників справили в 50—60-ті рр. XX століття спочатку ідеї "постбюрократичних організацій" та "організаційного гуманізму".

Ставлення до наукового, зокрема математичного інструментарію, так само як і до біхевіористських прийомів маніпулювання поведінкою людей, стало ще більш спокійним, коли на початку 1980-х рр. була обґрунтована величезна важливість "організаційної культури" як інтегруючого феномену, що збирає, немов у фокусі, всі особливості управлінської структури — і системні, і поведінкові. Маятник знову хитнувся від технократизму й утилітаризму до гуманізму в управлінні.

У філософській літературі гуманізм визначається як відрефлексований антропоцентризм, об'єктом якого є людина як вища цінність [3, с. 461]. У числі гуманних якостей людей ще стародавні греки називали дружлюбність (Демокрит), людинолюбство (Арістотель), а римляни — людяність (Цицерон). Зазначимо, що спочатку гуманізм існував переважно у формі філантропії, тобто гуманного ставлення до людей. Поширення терміна "гуманізм" і впровадження його в широкий обіг пов'язують з ім'ям Цицерона [4, с. 37]. В античності було сформовано ціннісне ядро гуманізму, що складається з релятивістських й абсолютистських елементів, які залежно від історичних умов наповнювалися різним змістом.

Кожній соціальній парадигмі відповідає своя парадигма гуманізму. Процес гуманізації реалізується в них досить суперечливо. У спадкоємному ядрі кожної парадигми кумулятивно накопичуються абсолютні цінності гуманізму, у змінній частині парадигми залишаються релятивістські елементи [1, с. 63].

Б. Марков у своїй праці "Нічше та гуманізм" відмічає, що ми сьогодні знаходимося по відношенню до буржуазних гуманістів в такому ж положенні, як римляни до греків. Грецькі поліси були дуже маленькими і могли приділяти "турботи про себе" всю свою увагу. Мова йде про те, що крім текстів, необхідні були і гімназії та інститут наставництва, бо тексти необхідно було вміти читати, сприймати і розуміти. Рим же став величезною імперією, в рамках якої письмова культура виявилася занад-

то дорогою і неефективною. Тому театр і арена стали більш ефективною формою складання колективного тіла імперії. "Хліба і видовищ" — це гасло означало поворот від вербальної культури до візуальної, що призвело, як вважали гуманісти, до бестіалізації людей [5].

На думку вітчизняного науковця Н. Нижник, за сучасних умов професіоналізм державно-управлінської діяльності вимагає "...радикальної переорієнтації на гуманістичну доміную, на пошук шляхів розширення об'єктивного протиріччя між технократизмом і гуманізмом" [6, с. 111].

Як відмічає український дослідник Н. Казанцев, якщо реально не наситити свідомість громадянина, причетного до справ управління державою, гуманістичним світоглядом, то порожнеча, яка утворюється внаслідок відмови від цінностей, щедро культивованих колишньою системою державного управління, швидко заповниться радикальними або екстремістськими ідеями. Оскільки у країні з порушеними народними традиціями, з відсутньою релігійною моральністю, з побутовою культурою, яка не сформувалася, невігластво швидко перетворюється в цинізм.

На відміну від утилітаристської системи цінностей, парадигма гуманізму полягає в тому, що: "Благо особистості — є вищий закон". Варто звернути увагу на те, що благо особистості гуманізмом розглядається не як абстрактне благо — "добробут" суспільства або як винятково добробут кожного індивіда. Воно — у реалізації його природних і громадянських прав. Виявляється не добробут, а права людини — головна цінність, джерело гуманності законів і "керівництво до дії" для демократичної держави [7, с. 11].

Великий вплив на формування багатьох наукових напрямів та шкіл управління має вчення Р. Оуена. Його ідеї гуманізації управління виробництвом, а також визнання необхідності навчання, поліпшення умов праці та побуту робітників актуальні й сьогодні [8, с. 14].

А.П. Прохоров яскраво показує, до чого в умовах морального дефіциту пострадянської дійсності призводить "суспільний договір", на який М. Вебер покладався як на засіб гуманізації бюрократичної системи управління. Унаслідок цього у нас було досягнуто історичного компромісу (негласної домовленості) між системою управління і населенням, який полягав у створенні подоби до тримання цивільних обов'язків. "Система робить вигляд, що вона, як і раніше, виконує управлінські функції в повному обсязі..., а виконавці підігрують і роблять вигляд, що вони дотримуються всіх цих непомірних вимог..., хоча насправді велику частку своїх обов'язків вони вже ігнорують, виконують лише зовнішній ритуал" [9, с. 44].

При цьому "суспільний договір" досягається не шляхом легітимного його оформлення між державою і народом, а спонтанно, щогодини, в життєвій практиці взаємин між повноважними представниками держави (чиновниками) і громадянами, що потребують їхніх послуг щодо пом'якшення вимог законів, надання пільг, прискорення отримання ліцензій та ін. [10].

У системі державного управління мають втілюватися такі гуманістичні цінності демократичної держави, як насамперед це природні права людини, які належать їй з самого моменту народження й тому ніхто, у тому числі й держава, не має права обмежувати їх і не може їх відняти. Ідея прав людини виникла в рамках християнської традиції. У ст. 39 Великої Хартії Вольностей (1215 р.) записано, що: "Ніхто не може бути позбавлений власності, вигнаний із країни або взятий під варту без рішення суду". Нарешті, в 1776 р. з'являється Декларація незалежності США, у преамбулі якої проголошується, що: "Усі люди наділені Творцем певними невідчужуваними правами: на життя, волю й прагнення до щастя". З тих пір — чим цивілізованішою й демократич-

нішою ставала держава, тим частіше в її правових актах з'являлася вказівка на необхідність дотримання природних прав людини. У такий спосіб держава, що еволюціонує, нарешті, зрозуміла свій основний обов'язок: забезпечення блага особистості за допомогою неухильного дотримання її прав. Людина є розумна істота й тому вона не тільки має природні права, але й усвідомлює їх, готова за них боротися й домагатися їх реалізації [7, с. 44].

Фактором споріднення утилітаристського і гуманістичного підходів є базова ідея соціально-ціннісної системи державного управління — прагнення до суспільного блага. Однак утилітаризм розглядає дефініцію "блага" як "благо всього суспільства", а гуманізм — як "благо кожної людини". Відповідно, ціннісна система тоталітарної демократії прагне до високого рівня усереднених соціальних показників (які виражають рівень добробуту суспільства в цілому, але не зобов'язують державу забезпечити високий рівень блага для кожного індивіда), ціннісна система ліберальної демократії прагне до максимальних показників (досягнення яких для кожного члена суспільства є в принципі неможливим) [10].

Отже, розглядаючи юридичні, адміністративні, моральні аспекти питань, пов'язаних із моральним оцінюванням соціальної поведінки чиновників, варто враховувати об'єктивні фінансово-економічні й організаційні умови їхньої діяльності. При цьому треба брати до уваги також і міру функціональності чи дисфункціональності цього вчинку з погляду інтересів суспільства, навіть якщо його зроблено небезкорисливо і з порушенням закону або перевищенням своїх повноважень (звісно, це не має позбавляти посадову особу юридичної або адміністративної відповідальності). Але важливим з етичного та практичного погляду є й зважене оцінювання соціальних наслідків учинку порівняно з завданням матеріальним і моральним збитком суспільству і своїй організації. Не виключено, що цей збиток у певному конкретному випадку буде меншим, ніж користь для суспільства в цілому (якщо закони і правила не сприяють підвищенню ефективності суспільної праці в даній сфері життєдіяльності) [10].

Констатація фактів: політика — справа невдячна, економіка — річ бездушна, виробництво — згубне для природи, держава та особа — антиподи, в такій ситуації активізується увага до проблем "олюднення" і політики, і економіки, і державного устрою. Ці проблеми слід стикувати й з міркувань етичного порядку для того, щоб поняття справедливості, рівності, гідності, добро, щастя не залишалися цінностями тільки свідомості, а перетворювались в імперативи діяльності політиків, державних структур, втілювались в "оптимально" можливому вигляді в життя.

Одним словом, незважаючи ані на які реальні перешкоди, домінуючі стереотипи та упередження, суспільство прагне до того, щоб знов і знов спробувати зробити політику гуманною, а гуманізм — практичним та дієвим. Але це зовсім не означає розчинення гуманізму в політиці, втрати його контролюючих функцій у ставленні до політики. Повне підпорядкування гуманізму політиці відкриває дорогу до торжества безпутності, до зневаження свободи, гідності людини.

Таким чином, трансформація поняття "гуманізм" у державному управлінні включає, зокрема синтез конструкції державного управління з ідеєю гуманізму та нове розуміння сутності гуманізму, в основу якого покладена ідея пріоритету гуманістичних цінностей над цінностями потреб гуманізації політичної системи і соціальних відносин і, перш за все, визнання рівності людської гідності всіх учасників суспільних відносин, як відмічає Н. Казанцев, — права в жодному разі не є продукт держави. Вони — основа існування людини й суспільства [7, с. 128].

Принцип гуманізму означає закріплення у правових формах відносин між людиною, державою і суспільством на основі визнання самоцінності людської особистості, невід'ємності її прав і свобод, поважання її гідності, захисту від свавільного втручання у сферу особистого життя.

Принципи гуманізму в країнах Західної Європи були реалізовані в процесі побудови соціальної держави, де політичні лідери дотримувалися ідеології християнської демократії і усвідомлювали, що ніякі соціальні реформи не досягнуть своєї мети — добробуту людини — без моральної складової. Тільки там, де політики керуються моральними нормами, совістю і справедливістю, можна досягти успіхів у соціально-економічному розвитку.

Таким чином, інтегральний гуманізм являє собою послідовну концепцію здійснення принципів свободи, справедливості та солідарності, на основі якої можливе всебічне вільний гармонійний розвиток особистості. Зустрічний рух особистості і суспільства, соціалізація людини і персоналізація суспільства уможливує глибокі соціальні реформи з опорою на моральну організацію суспільства [11, с. 128].

Людський вимір, або, за іншим трактуванням, гуманістичний вимір у системі державного управління — це така якість діяльності системи державного управління, за якої людина визнається найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод визначає зміст і спрямованість цієї діяльності. Людський вимір у всі часи розглядався як сприйняття системою державного управління сукупності ідей, поглядів, переконань, поваги до честі, гідності і прав людини, турботи про її благо, різнобічний розвиток, про створення гідних людини умов суспільного життя [12, с. 128].

У практичному втіленні ідеалів гуманізму прихована певна небезпека. Насторожує те, що він використовується тими, проти кого він колись був направлений, а саме машинами державної влади. Якщо раніше протиріччя людини і держави було речовим і зримим, то сьогодні держава "з людським обличчям" видає себе за кращого друга людини. Гуманізм сьогодні — це велика політика і в цьому зв'язку він потребує критико-ідеологічної рефлексії. Прикладом є контроль над дотриманням прав людини. У деяких випадках, очевидно, що він виходить за рамки морального осуду і стає формою політичної репресії. Гуманізм, людина і людяність — це не тільки загальнолюдські ідеали і базові цінності, що орієнтують наш рух вперед, а й конкретно-історичні реалії, які можуть сильно відрізнятись один від одного в різних просторово-часових відрізках людської історії. Політичний і правовий гуманізм повинен здійснюватися не формально, а, так би мовити, апоретично, що передбачає суперечка і досягнення рівноваги між різними розуміннями "людського" [5].

Розмивання гуманістичних цінностей у наш час набуває іноді загрозливих обсягів. Досить звернути увагу на те, як часто норми і поняття гуманізму стають "засобом виробництва" у створенні позитивного іміджу того чи іншого політичного діяча.

ВИСНОВКИ

Аналіз дозволяє зробити наступні висновки, що гуманізм — це соціально-філософська категорія, яка відображає процес культурно-історичного виявлення соціально-сутнісних сил людини, як самоцінності, що виражається у взаємоповазі, взаємовизнанні особистості неповторності індивідуумів, суспільного визнання її права на життя, свободу волевиявлення, фізичну, моральну, політичну недоторканність, захищених суспільством і його інститутами від втручання зовнішніх сил, що можуть перешкоджати її обґрунтуванням, здібностям й умонастроєм.

Для здійснення глибоких наукових досліджень і ефективного впровадження їх досягнень у суспільне життя доцільна класифікація видів гуманізму за своїм проявом в різних формах свідомості людей (моральний, правовий, політичний, естетичний, релігійний і т.д.), за кінцевими цілями свого напрямку (справжній, псевдогуманізм, дегуманізм), за суб'єктом носія (індивідуальний, колективний) і за об'єктом пізнання (абстрактний, реальний).

Процес сучасного реформування державного управління України, орієнтується на загальнолюдські цінності, в тому числі гуманізм. Однак Україна не може копіювати приклад однієї з європейських країн, оскільки система пов'язана з національними традиціями, ментальністю народу України, іншими інститутами українського суспільства. Необгрунтоване притягнення елементів з чужої системи, штучне перенесення їх у наш адміністративний простір і державний апарат не тільки не сприяє досягненню очікуваного мети — гуманізації державного управління, але й може призвести до несподіваних наслідків.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Гуманізація управління — зміна спрямованості політики управління у бік людини як особи, тобто передусім не результат, а людина. У зв'язку з цим налагодження і підтримка партнерських зв'язків і взаємодії між інститутами державного сектора, громадянським суспільством і приватним сектором містить широке коло підстав для подальшого вивчення. Заохочення співпраці між інститутами держави і державного управління в різних країнах з метою сприяння обміну успішним досвідом у справі оновлення системи державного управління на позиціях гуманізації спонукає до дослідження.

Література:

1. Бранский В.П. Искусство и философия / В.П. Бранский — М.: Посад, 1999. — 670 с.
2. Козаков В.М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: монографія / В. М. Козаков. — К.: Вид-во НАДУ, 2007. — 284 с.
3. Філософія: навч. посіб. / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. — К.: Вікар, 1998. — 623 с.
4. Філософія політики: хрестоматія: у 4 т. / Авт.-упоряд. В.П. Андрущенко (кер.) та ін. — К.: Знання України, 2003. — Т. 1. — 363 с.
5. Марков Б.В., Ф. Ницше и гуманизм / Б.Ф. Марков. Електронний ресурс. — Дата доступу 18. 02. 2013 р. — Режим доступу: <http://libelli.ru/works/nizhum.htm>
6. Нижник Н., Пашко Л. Управлінська культура: теоретичне поняття чи управлінська поведінка? // Політичний менеджмент. — 2005. — № 5. — С. 105—111.
7. Казанцев Н. Соціальна держава: влада і управління // Проблеми теорії і практики управління. — 1992. — № 5. — С. 84.
8. Третяк А.М., Дорош О.С. Управління земельними ресурсами / За редакцією професора А.М. Третя-

ка. Навчальний посібник. — Вінниця: Нова Книга, 2006 — 360 с.

9. Прохоров А.П. Русская модель управления: компромисс между системой и населением // Вопросы философии. — 2003. — № 2.

10. Науменко О. М. Етизація державної служби як фактор гуманізації суспільства / О.М. Науменко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Naumenko.htm

11. Иванов С. Интегральный гуманизм как идеология прав человека. Випуск № 5 (32) Грудень 2012/С. Иванов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dopfo.ru/?num=33&id=451>

12. Управління суспільним розвитком: Словник-довідник / За заг. ред. А.М. Михненка, В.Д. Бакуменка; Уклад.: В.Д. Бакуменко, С.О. Борисевич, О.А. Бутрін та ін. — К.: Вид-во НАДУ, 2006. — 248 с.

References:

1. Branskij, V. P. (1999), *Iskusstvo i filosofija* [Art and Philosophy], Posad, Moskva, Russian Federation.
 2. Kozakov, V. M. (2007), *Social'no-cinnisni zasady derzhavnogo upravlinnja v Ukraini* [Socio-value principles of public administration in Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.
 3. Nadol'nyj, I. F. Andrushhenko, V.P. Bojchenko, I.V. (1998), *Filosofija* [Philosophy], Vikar, Kyiv, Ukraine.
 4. Andrushhenko, V.P. (2003), *Filosofija polityky* [Political Philosophy], Znannja Ukrai'ny, Kyiv, Ukraine.
 5. Markov, B. V. (2013), "F. Nietzsche and Humanism", available at: <http://libelli.ru/works/nizhum.htm> (Accessed 1 Aug 2013).
 6. Nyzhnyk, N. Pashko, L. (2005), "The management culture: a theoretical concept or management behavior? ", *Politychnyj menedzhment*, vol. 5, pp. 105—111.
 7. Kazancev, N. (1992), "The welfare state: power and control" *Problemy teorii i praktyku upravlinnja*, vol. 5, p. 84.
 8. Tretjak, A. M. Dorosh, O. S. (2006), *Upravlinnja zemel'nyh resursamy* [Land Management], Nova Knyga, Vinnycja, Ukraine.
 9. Prohorov, A.P. (2003), "Russian model of governance: compromise between the system and the public", *Voprosy filosofii*. vol. 2.
 10. Naumenko, O. M. (2013), "Etyzatsiya public service as a factor in the humanization of society", available at: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Naumenko.htm (Accessed 13 Aug 2013).
 11. Yvanov, S. (2012) "Integral humanism as an ideology of human rights", vol. 5, available at: <http://www.dopfo.ru/?num=33&id=451> (Accessed 18 Dec 2012).
 12. Myhnenka, A.M. Bakumenka, V. D. Bakumenko, S.O. Borysevych, O.A. (2006), *Upravlinnja suspil'nym rozvytkom*, [Management of Social Development], NADU, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2013 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"